

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

שם השיעור: חטא העגל : חטא לדורו או חטא לדורות? (שיעור מס' 107)

שם המרצה: ד"ר שמואל ויגודה (shmuelwygoda@gmail.com)

1) רבי יהודה הלוי (1075-1141), ספר הכוזרי, מאמר א', צז

...כְּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ הָעָם דְּבָרֵי עֲשֵׂרֶת הַדְּבָרִים וְעָלָה מִשָּׁה עַל הַהָר לְהוֹרִיד לָהֶם הַלְוִיחוֹת כְּתוּבִים וְלַעֲשׂוֹת לָהֶם אָרוֹן לְהָיוֹת לָהֶם דָּבָר נִרְאֶה שְׂיִכְוֶנוּ נִגְדוּ, שָׁבוּ הַבְּרִית לְאֱלֹהִים וְהַבְּרִיאָה הַרְבוּנִית, רְצוּנֵי לוֹמַר: הַלְוִיחוֹת, זוֹלַת מֵה שְׂדֵבֶק בְּאָרוֹן מְהֻעָנָן וְהַכְּבוֹד וּמֵה שְׂנִרְאָה בְּעִבּוּרוֹ מֵהַמוֹפְתִים, וְנִשְׁאַרוּ הָעָם מְצַפִּים לְרִדַת מִשָּׁה, וְהֵם עַל עֲנִינָם לֹא שָׁנוּ תְּאָרָם וְעֵדִים וּבְגָדֵיהֶם, אֲשֶׁר עָמְדוּ בָהֶם יוֹם מַעֲמַד הַר סִינַי אֲדָן נִשְׁאַרוּ בְּתִכּוּנָתָם מִמְּתִינִים לְמִשָּׁה לְעֵתִים. וּבּוֹשֵׁשׁ מֵהֶם אֲרֻבְעִים יוֹם, וְהוּא לֹא לָקַח צִידָה וְלֹא נִפְרַד מֵהֶם אֶלָּא עַל מְנַת שְׂיָשׁוּב לְיוֹמוֹ, אֲזַ גְּבַרְהַ הַמִּמְחָשָׁבָה הַרְעָה עַל קֶצֶת הַהֶמוֹן הַהוּא הַגָּדוֹל, וְהִתְחִילוּ הַמּוֹן הָעָם לְהַחֲלֵק מִחֻלְקוֹת, וּמִרְבִּים הַעֲצוֹת וְהַמִּמְחָשָׁבוֹת, עַד שְׂנִצְטָרְכוּ מֵהֶם אֲנָשִׁים לְבִקֵּשׁ נֶעֱבַד מְרַגֵּשׁ יְכוֹנֵנוּ נִגְדוּ כְּשֶׁאֵר הָאֲמוֹת, מִבְּלִי שְׂיִכְחִשׁוּ בְּאֱלֹהוֹת מוֹצִיאִם מִמִּצְרַיִם, אֲבָל שְׂיִהִיָּה מִנַּח לָהֶם לְהַקְבִּיל אֱלֹהֵי, כְּשֶׁיִּסְפְּרוּ נִפְלְאוֹת אֱלֹהֵיהֶם. כְּאֲשֶׁר עָשׂוּ הַפְּלִשְׁתִּים בְּאָרוֹן שְׂאֲמָרוּ כִּי הָאֱלֹהִים שָׁם, וְכְאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים בְּשִׁמְיָם וּבְכָל דְּבָר שְׂאֲנֵנוּ יוֹדְעִים שְׂתִּנְוְעָתוֹ אֲמָנָם הִיא בְּחֻפָּץ הָאֱלֹהִים מִבְּלִי מִקְרָה וְלֹא רְצוֹן אָדָם וְלֹא טָבַע. וְחֻטְאָתָם הִיָּתָה בְּצִיּוֹר אֲשֶׁר נֶאֱסַר עֲלֵיהֶם וְשְׂיִחְסוּ עֲנִין אֱלֹהֵי אֵל מֵה שְׂעָשׂוּ בְּיָדָם וּרְצוּנָם מִבְּלִי מִצּוֹת הָאֱלֹהִים...

2) רמב"ן (1194-1270), פירוש על התורה, שמות לב' א'

...בידוע שלא היו ישראל סבורים שמה שהיא היא-להים, ושהוא בכוחו עשה להם האותות והמופתים, ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים. ועוד, כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו, לא שיהיו נותנים להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא. אבל היו מבקשים משה אחר, אמרו, משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו המסעים על פי ה' ביד משה (במדבר ט כג), הנה אבד ממנו. נעשה לנו משה אחר שיוורה הדרך לפנינו על פי ה' בידו. וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו, לא האל אשר העלם, כי יצטרכו לאיש אלהים.

3) רבי אברהם אבן עזרא (1089-1167), פירוש על התורה, שמות לב' א'

חלילה חלילה שעשה אהרן עבודה זרה, גם ישראל לא בקשו עבודה זרה. רק חשבו שמת משה שהסיעם מים סוף כאשר פירש. כי ראו שהמן אינו יורד בהר סיני, ומשה התעכב שם ארבעים יום. ואין כוח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל, כי הוא לא אמר להם מתי ירד. גם הוא לא ידע. כי ה' אמר לו: עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית... בנה אהרן מזבח לפניו, והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צום... לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו. רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב... וחשבו מעטים מישראל שהייתה עבודה זרה והביאו זבחים והשתחוּו לו ואמרו "אלה אלוהיך ישראל". ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר. כי לא כתוב כל עמך.

4) רמב"ם (1135-1204), הלכות תשובה, פרק ג', הלכה טו'

חמישה הן הנקראין מינים: האומר שאין שם אלוה, ואין לעולם מנהיג; והאומר שיש שם מנהיג, אבל הם שניים או יתר; והאומר שיש שם ריבון אחד, אלא שהוא גוף ובעל תמונה; וכן האומר שאינו לבדו ראשון וצור לכול; וכן העובד אלוה זולתו, כדי להיות מליץ בינו ובין ריבון העולמים. כל אחד מחמישה אלו מין.

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

5 הרב אריה לייב הכהן הלר (1745-1812) הקדמת ספרו: קצות החושן

ובמדרש בראשית רבה אמר ר' יסיון בשעה שרצה הקב"ה לברוא את האדם נעשו מלאכי השרת כתות כתות מהם אומרים יברא מהם אומרים כו' שנאמר חסד ואמת נפגשו חסד אומר יברא שכולו מלא חסדים ואמת אומר לא יברא שכולו מלא שקרים כו' מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכה ארצה שנאמר ותשלך אמת ארצה אמרו לפני רבש"ע אתה מבזה תכשיט שלך **אמר הקב"ה רצוני שתעלה אמת מן הארץ. והיינו משום דידוע דשכל האדם ילאה להשיג האמת בהיות בארץ שורשו ולזה אמרו אתה מבזה תכשיט שלך כיון שעיקר הבריאה עבור התורה והאדם בשכלו האנושי מהנמנע להשיג האמת האמיתי וכאשר יתנהגו העולמות כולם מעלמא ועד עלמא ע"פ תורת האדם ולא יהי ע"פ האמת הרי אתה מבזה תכשיט שלך שחותמך אמת ועל זה השיב הקב"ה זהו רצוני שתעלה אמת מן הארץ והאמת יהי 'כפי הסכמת החכמים בשכל האנושי ולשכון כבוד בארצנו וע"ד שאפרש בסמוך האמנתי כי אדבר. וזוהי ברכת התורה 'אשר נתן לנו תורת אמת שיהי 'האמת אתנו וחיי עולם נטע בתוכינו. לפי מה שהקשה בר"ן שם כיון שיש לכל מצוה כח להחיות חיי עולם ובעבור 'להמית מיתת עולם, א"כ אם הרופאים יסכימו על הסם המזיק שהוא טוב ומועיל וכי מפני זה לא יעשה הסם שלו ויזיק אם בטבעו להזיק? וע"ש שכתב כי בסגולת כח המצוה הזאת אשר אנחנו שומעים לדברי החכמים יש בה כח להחיות גם אם אין מכוונין האמת וע"ש לשון הר"ן וזה שאנו מברכין שנתן לנו תורת אמת שיהי 'האמת אתנו ושמא תאמר אם אינו אמת יזיק ח"ו לזה אנו מברכין וחיי עולם נטע בתוכינו ומתוכינו יפריה וירבה חיי עולם וכבר אמרו בגמ' לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ שנאמר כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל והוא כריתת ברית והאהבה הנפלאה שנתן לנו את התורה שבע"פ במתנה גמורה ממדבר מתנה כפי הכרעת החכמים. ואמרו בש"ס תורה רובה בע"פ ומיעוטה בכתב שנאמר אכתוב להם רובי תורתי כמו זר נחשבו והיינו דאם היה הכל בכתב מיד ד' עלינו השכיל אנחנו כמו זר נחשבנו כי מה לשכל האנושי להבין בתורת ד' אבל בתורה שבע"פ משלנו הוא: ואפשר לומר במה שאמר דוד המלך ע"ה אתה לך לפני ד' בארצות החיים האמנתי כי אדבר דמלה דאתחדש באורייתא אתעבד ארצות החיים וקאים לפני ד' כמ"ש בזהר והיינו דאמר אתה לך לפני ד' בארצות החיים אך שכל האנושי לואה להשיג האמת ומאן דמשקר הדברים הולכים למקום שהולכים ר"ל. לזה קאמר האמנתי כי אדבר כי התורה התורה ניתנה עפ"י הכרעת שכל האנושי והאמת והאמנה כי אדבר ועל דיבורא דידן קא סמיך בעה"ב. והיינו פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה משום דתורה שבע"פ ניתנה כפי הכרעת החכמים אע"פ שאינו אמת ונקרא תורת חסד וכדאי 'בש"ס אם חסד אינו אמת. ומ"ש בזהר העונש מאן דמשקר במלין דאורייתא ע"ש ז"ל האי דלאו אורחי 'ארחיה באורייתא וחדש מלין דלא ידע על בוריין כדקא יאות ההוא מלה סלקא ונפיק לגבי האי מלה איש תהפוכות וכו' ע"ש היינו מאן דלא ידע אורחי דאורייתא אבל מאן דאית לי ידיעה באורחי דאורייתא דהיינו שרואה כמה פעמים שכיון אל דברי הראשונים דאינון קשוט ואורייתא דלהון קשוט לזה ראוי לחדש כפי שכלו וכוחו. והגם כי מיעוט ערכי ידעתי ואיש כמוני לא היה ראוי לילך בגדולות ונפלאות אך אמנם ידוע כי נפשות בית ישראל מן התורה נאצלות ולולי החומר המעכב לא היו פוסקות מדברי תורה אפילו שעה אחת ולזאת בודאי אינו ראוי לגזול ממנו את אשר כבר עשתה בחפץ כפי 'ואל תגזול דל כי דל הוא וכבר אמרו חז"ל אין לו לקבה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה והרמ"א בסוף הגהותיו לא"ח כתב במה שנכנס לחיבורו ז"ל והנה אמרו בסוף פיאה כל מי שצריך ליטול ואינו נוטל שופך דמים הרי קמן שאין טוב לאדם להיו 'תמיד מן הבישנים ואם בצרכי גופות כך בצרכי נפשות על אחת כמה וכמה ע"כ.**

6 רבי מרקי יוסף ליינר מאיז'ביצה (1800-1854), מי השילוח פרשת יתרו

אנכי ה' אלקיך, ולא נאמר אני כי אלו להי' כתיב אני הי' משמע שגילה אז הקב"ה לישראל את כל אורו בשלימות ולא יוכלו אח"כ להעמיק בדבריו כי כבר גילה הכל, אך הכ"ף מורה שאינו בשלימות ורק דמות ודמיון הוא להאור שיגלה הקב"ה לעתיד, וכל מה ששיג האדם יותר עמקות בד"ת יראה שע"ע הי' בחושך, וע"ז מרמז היום והלילה, היום היינו שהש"י פותח שערי החכמה לאדם והלילה היינו שלא ידמה האדם שהשיג הכל בשלימות כי כל מה שהשיג הוא כלילה נגד היום הבא אחריו וכן לעולם, וממילא הכל הוא לילה נגד האור שיפתח הקב"ה לעתיד וזה שנסמוך מאחר לא תעשה לך פסל ואיתא בזה"ק משום דכתיב פסל לך ע"כ נאמר לא תעשה לך פסל דלא תעביד לך אורייתא אחרא, והענין בזה כי מלת פסל הוא דבר מחותך במדה וקצב ובהשלמה בלי חסרון שום דבר בעולם וזאת אינו נמצא רק בתורת מרע"ה אבל בשכל אנושי אין באפשר לתקן דבר כזה בשלימות הגמור כמו דאיתא בגמ' שאמר לוי קיסר לר' יהושע בן חנניא גם אני יכול לעשות תורה כמשה וגזר שלא יבערו אש ג' ימים ובתוך כך ראה עשן יוצא מבית אחד והשיב לו הקיסר כי שר אחד חלה והוכרח להתיר לו. והאמנם כי גם אצלינו הדין ע"פ תוה"ק כי פקוח נפש דוחה שבת אך החילוק כי המחלל

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

שבת ע"פ פקוח נפש אינו מתנגד לתורה"ק כי גם זאת נצטוינו שפקוח נפש ידחה שבת וכן בכל מקום שהוא עת לעשות לה' נרמזו הציוו של הפרו תורתך ולכן התורה כוללת כל הרפתקאות שיעברו ואורה מקיף כל האופנים וכל ההתהוות שאפשר להתהווה, וזה אין בכח שום אדם לעשות, וזה שמפרש בזה"ק על לא תעשה לך פסל היינו במצות עשה, וכל תמונה הוא במצות ל"ת, כי לא נגלה לאדם שום דבר עד תכליתו:

7) ספר מי השילוח - פרשת קדושים

ואלהי מסכה לא תעשה לך מסכה היא דבר הניתך ממתכות שלא יוכל לזוז ולהתנענע וגם באדם ימצא שירגיל א"ע בהנאת עוה"ז אף בהנאה קטנה עד שלא יוכל לפרוש ממנה זה יקרא מסכה. וע"ז צוה הש"י לנו שלא נאמר שאנו מורגלים בדב' שלא נוכל לפרוש רק בכל דבר הנא' שיגיע לאדם צריך לסלק א"ע מכל נגיעותיו, ובאם אחר סילוק והסר' נגיעותיו עוד ישא' לו זה החשק אז ידע בברור כי מאת ה' היא כמו שמצינו בירמיה הנביא ע"ה ששאלו לו האנשים באם ישובו למצרים והוא התרה בהם שישמעו לדבריו והבטיחו לו שלא יסורו מדבריו ימין ושמאל. ואח"כ כאשר אמר להם שלא ישובו אמרו לו בורך בן נריה מסית אותך (ירמיה מ"ב). וזה לא היה מפני שחשדו אותו שלא אמר להם מפני הש"י רק מדעתו כי ה"י מוחזק אצלם לנביא ה', וגם כי דבר כזה לא היה נכתב בדברי תורה. אך חשדו אותו כי מאהבתו לברוך בן נריה רוצה שישארו בא"י, כי רצה שברוך ישיג נבואה וכל התחלת השגות נבואה אינו רק בא"י כידוע, ומחמת אהבתו היא נוגע לדבר הזה ונדמה לו שגם רצון הש"י נוטה לזה, כי גם בנבואה צריך בירר גדול אם הוא אמיתיות מאת הש"י, כמו שמצינו בירמיה עצמו בשעה שה"י חבוש בבית האסורים וה"י לו נבואה שיקנה השדה מאת חנמאל בן שלום דודו ואח"כ כאשר בא חנמאל בן שלום דודו ואמר, לו שיקנה מאתו השדה אז אמר ואדע כי דבר ה' היא (ירמיה ל"ב), משמע שעד עתה ה"י מסופק בדבר אם היא מאת ה' פן היא ביען כי רצונו לקנות השדה לכן ידמה לו שגם רצון ה' היא לזה וזה נקרא מסכה היינו עקשות ברצון אחד, לכן צריך האדם לברר א"ע בכל עניניו ולהסיר מאתו כל נגיעותיו וגם ירמיה בירר א"ע אח"כ שנאמר ויהי מקץ עשרה ימים השיב להם שלא ישובו ואמר להם אם שוב תשובו בארץ הזא' (ירמיה מ"ב), וה"י לו נבוא' שברוך לא ישיג עוד נבואה כמו"ש כה תאמר אלי' כו', ואתה תבקש לך גדולות (ירמיה מ"ה), ובירר והוכיח צדקו לעינים כי עוד לא נמצא בו נגיעה לברוך כי ברוך לא ישיג עוד נבואה, כי כל השפעות נבואה לנביאים אינו רק בשביל ישראל ובשעה שישראל בגלות אין הנבואה שורה על הנביאים, ואף שנכתב המאמר הזה קודם אין מוקדם ומאוחר בתורה:

8) ספר מי השילוח, פרשת בשלח

ויהי בשלח פרעה כו', ויקח משה את עצמות יוסף, ענין סמיכת הפסוקים, דהנה כאשר ראה מרע"ה כי אף אחר שיגאלו עוד פרעה הולך אחריהם ללוותם, עלה בדעתו ספק פן עדיין לא נשלמו ישראל בתכלית השלימות ועי"ז יש עוד שייכות לפרעה עמהם, ופן הוא מחמת שהיו זמן רב במצרים לכן יש לו צד שייכות עמהם, וגם מראותו כי לא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים פן ינחם העם, גם מזה הבין כי עוד לא נשלמו בתכלית הבירר, והנה איתא כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מתקיימת, והענין בזה לפי שלפעמים נמצא שהש"י מעלים מעשיו ומסתיר כוונתו מבני אדם ואין האדם יודע את רצון הש"י בעסק הזה, כמו שה"י הענין כאן שה"י לפלא בעיני משה למה לא נחם ה' דרך ארץ פלשתים, והעצה לזה שאם רואה האדם שהש"י מנהיג עמו בהסתר אז לא ירבה להתחכם רק יעסוק בפשוטי מצות ויכלול עצמו במדות היראה...

9) רבי יעקב ליינר (1814-1878), ספר בית יעקב בראשית אות ו

...כי כל הבריאה הוא רק הסתר שנדמה שיש עולם שהיא נפרדת מהשי"ת. אלא שהשי"ת העמיד מן ומחסה והסתיר אורו בזה העולם, וכמו שנאמר (תשא) ושכתי כפי עליך וגו' כדי שהאדם יראה עצמו בריה נפרדת, עד שברא עץ הדעת טוב ורע, היינו אילן הספק שהוא כוללות כל העולם הזה שהאור נסתר עד שיש ספק אם נמצא בורא ומנהיג בעולם.

10) Søren Kierkegaard – Concluding an unscientific postscript, (1846). Princeton U.Press, 1941, p.182

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

Without risk there is no faith. Faith is precisely the contradiction between the infinite passion of the individual's inwardness and the objective uncertainty. If I am capable of grasping G-d objectively, I do not believe, but precisely because I cannot do this I must believe. If I wish to preserve myself in faith, I must constantly be intent upon holding fast the objective uncertainty, so as to remain out upon the deep, over seventy thousand fathoms of water, still preserving my faith.

11) ספר מי השילוח - פרשת בשלח

מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקודש כו', מי כמוך באלים, היינו שעצמותו ית' הוא נעלם מעין כל חי ואין אחד שישגיגהו כמו שמבואר בגמ' מי כמוך באלמים, ונאדר בקודש היינו מפורש כי על כל דבר יוכר מפורש מאוד כי יש בורא כי מכל הנבראים יתראה שיש בורא. כי על כל דבר בא בלב אדם המבקש ה' לאמור מי ברא אלה, וזה פי' האדרת והאמונה לחי העולמים, אדיר היינו מפורש ואמונה היינו בהעלם והסתר, כי הדבר שאינו בהעלם אין צריך אמונה רק הדבר שהוא בהסתר זה צריך אמונה, והוא כי לעיני אדם אינו מפורש רק הפליאה מי ברא אלה, ואלו השנים היינו ההעלם והגילוי אינם מתאחדים רק בהש"י לבדו:

12) רבי צדוק הכהן מלובלין (1823-1900), ספר ליקוטי אמרים - יהושע

ובזה תבין מה שאמרו הקדמונים כי כל נפש מישראל יש לו אחיזה באות מדברי תורה (זוהר חדש שיר השירים כ"ד ע"ב) ואמרו (זוהר ח"ג ע"ג). אורייתא וישראל חד ואמרו דישראל ראשי תיבות יש ששים ריבוא אותיות וכו' כנודע, והיינו כי חכמת ה' יתברך הוא ודאי אין סוף כמו שהוא כביכול אין סוף, רק מה שמתגלה ממנו בעולם הזה כפי מה שאפשר לעולם הזה שהוא בעל גבול להתגלות בו כפי גבולו והוא עצם בריאת העולם הזה כמו שבארנו, וכך כפי שיעור זה נתגלית התורה שהיא חכמתו יתברך:

13) עמנואל לוינס (1905-1995), תשע קריאות תלמודיות, עמ' 179-180

רבי עקיבא אומר: נאמר כאן (שמות כ"ב יח') "מכשפה לא תחיה", ונאמר להלן (שמות יט' יג') "אם בהמה אם איש לא יחיה". מה להלן בסקילה, אף כאן בסקילה. (סנהדרין סז' א')

הביטוי המופיע בספר שמות "לא יחיה", כדי להזהיר את בני ישראל, דומה ל "לא תחיה" המוזכר בענין המכשפה. לכן עונשו של מכשף אמור להיות סקילה. רבי עקיבא דורש המתה יותר אכזרית מזו שפסק רבי יוסי. רבי עקיבא הרחום. ואולם ההשוואה בין המקורות מאלפת. הפעם הכישוף אותה אשליה שממנה נהנית המכשפה אינו עוד תופעה זרה, אלא הוא הפיתוי המושך את העם המחכה להתגלות. הפעם הכישוף הוא הניסיון להסתכל מעבר למה שניתן לראות. זו היציאה מן הגבולות כדי להתקרב לאמת. אלה המשרתות הרואות יותר ממה שרואה המלכה.

המדרש מספר על שפחה המתגאה מפני שראתה את המלך, ואילו הנסיכה שנשענה על ידה, עצמה את עיניה. ז האחרונה קרובה יותר להוד המלך על ידי הימנעותה מלראות, מאשר השפחה שהסתכלה. הכישוף הוא הסקרנות המופיעה כשצריך להשפיל מבט, הוא גסות הרוח ביחס לאלוהי, חוסר הרגישות בנוגע למיסתורין, החשיפה של מה שדורש התקרבות צנועה.